

“ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ ”

ΣΥΝΘΕΣΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΝΑΚΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ

Καθηγητής : Α. Ι. Δημητρόπουλος

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Εισαγωγή

1. ΣΗΜΑΣΙΑ :

Η αντιμετώπιση του δικαιώματος από το ελληνικό δίκαιο – η ατομική, αμυντική νομική φύση του δικαιώματος – ο συλλογικός χαρακτήρας του δικαιώματος – η πολιτική νομική φύση του δικαιώματος - η συνάθροιση ως ομαδική πνευματική κίνηση.

2. ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ

→ *Ιστορική αναδρομή* : Προέλευση Του δικαιώματος του συνέρχεσθαι - το δικαίωμα του συνέρχεσθαι στο κείμενο της διακήρυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου της Γαλλικής επανάστασης και στα κείμενα της Αμερικάνικης Ανεξαρτησίας - Η κατοχύρωση της ελευθερίας της συναθροίσεως στο ελληνικό Σύνταγμα του 1864. το άρθρο 11 του Συντάγματος, το ν.δ. 794/1971.

3. ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ.

→ *Η αντιμετώπιση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι στο Γαλλικό δίκαιο* : Η αναγνώρισή του στα γαλλικά κείμενα διακηρύξεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων - ο συλλογικός του χαρακτήρας στη γαλλική νομική επιστήμη – το συνέρχεσθαι δικαίωμα πολιτικό και ταυτόχρονα ατομικό, κατά τη γαλλική αντίληψη.

→ *Η αντιμετώπιση του δικαιώματος στο αγγλικό δίκαιο* : Η θέση του δικαιώματος στο αγγλικό δικαιοσύστημα – Το συνέρχεσθαι ως ελευθερία, όχι ως δικαίωμα.

→ *Η Ευρωπαϊκή σύμβαση των Δικαιωμάτων του ανθρώπου* : Η Ε.Σ.Δ.Α. ως εγγύηση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι – κατοχύρωση του δικαιώματος από την Ε.Σ.Δ.Α.

Κυρίως ανάλυση.

I. ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 11 ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΕΩΣ

1. Διαχωρισμός από συγγενείς έννοιες, εφαρμοστέες διατάξεις :

→ Έννοια της συνάθροισης, κατά το Σύνταγμα – Διαχωρισμός συνάθροισης και συγκέντρωσης – Η πολλαπλότητα των προσώπων , ως εννοιολογικό στοιχείο της συνάθροισης - Η συνάντηση ως στοιχείο της συνταγματικής έννοιας της συνάθροισης – και η επιδίωξη ενός σκοπού μέσα στα πλαίσια μιας συνάθροισης είτε αυθόρμητης είτε συνάθροισης που πραγματοποιείται ύστερα από συνεννόηση.

2. Διακρίσεις συναθροίσεων :

→ **Δημόσιες και ιδιωτικές συναθροίσεις** : Διάκριση συναθροίσεων σε ιδιωτικές και δημόσιες. Τι ονομάζεται δημόσια συνάθροιση. Τι ονομάζεται ιδιωτική συνάθροιση. – Ο χαρακτήρας ενός χώρου ως δημοσίου ή ιδιωτικού και η σημασία του στον χαρακτηρισμό μιας συνάθροισης ως δημόσιας ή ιδιωτικής – Η διάκριση δημοσίων συναθροίσεων σε υπαίθριες και σε συναθροίσεις σε κλειστό χώρο έχουν αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης νομοθετικής ρύθμισης με το ν.δ. 794/1971 – Έννοια της συνάθροισης σε κλειστό χώρο κατά το Σύνταγμα – Έννοια της υπαίθριας συνάθροισης. Έννοια του «υπαίθριου χώρου». Χαρακτηριστικό της υπαίθριας συνάθροισης, η δυνατότητα «φυσικής» πρόσβασης σε αυτήν. Η υπαίθρια συνάθροιση ως πηγή διακινδύνευσης της δημόσιας ασφάλειας.

→ **Διαδήλωση, πορεία** : Έννοια των κινητών υπαίθριων συναθροίσεων, κατηγορία των δημοσίων υπαίθριων συναθροίσεων – Η έκφραση του δικαιώματος μέσα από τις

κινητές συναθροίσεις – Η σύγκρουση άσκησης του δικαιώματος της συνάθροισης με το δικαίωμα της ελεύθερης κίνησης - κυκλοφορίας στους δρόμους και η επιβολή αμοιβαίας αποχώρησης λόγω συνταγματικής ισότητας.

→ **Ήσυχη συνάθροιση** : Έννοια της ήσυχης συνάθροισης, κατά το άρθρο 11 του Συντ.
– Μη ήσυχη συνάθροιση. Μεταβολή του χαρακτήρα της. – Τέλεση αξιοποιώνων πράξεων κατά την πραγματοποίηση συνάθροισης. Εκτροπή της συνάθροισης σε στασιακή. Αντισυνάθροιση. – Επιβολή του ήσυχου χαρακτήρα της συνάθροισης από το ν.δ. 794/1971 άρθ. 1 παρ. 1 σε συνδυασμό με αρ. 11 παρ. 11 του Συντ. και κατοχύρωση της ήσυχης συνάθροισης από την Ε.Σ.Δ.Α.

→ **Άοπλη συνάθροιση** : Έννοια της άοπλης συνάθροισης, κατά το αρ. 11 παρ. 1 του Συντ. – Έννοια των «όπλων» κατά το άρθρο 947 Α.Κ. – Επιβολή της χωρίς όπλα, άσκησης του δικαιώματος κατά το ν.δ. 794/71

II. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΗΣ

→ Ελευθερία οργάνωσης, διεξαγωγής, διεύθυνσεως και συμμετοχής σε συνάθροιση ως περιεχόμενο της ελευθερίας της συνάθροισης.

→ **Ελευθερία καθορισμού τόπου και χρόνου** : Θετική ελευθερία συναθροίσεως. Περιεχόμενο – ο προσωρινός χαρακτήρας της συναθροίσεως και η δυνατότητα μεταβολής του τόπου της συνάθροισης (διαδήλωση) – Αρνητική ελευθερία συνάθροισης και περιεχόμενο.

→ **Πρόεδρος συναθροίσεως** : Υποχρέωση της συναθροίσεως να έχει πρόεδρο. Σημασία της ύπαρξης του προέδρου. Ορισμός του προέδρου της συναθροίσεως – Υποχρεώσεις του προέδρου.

III. ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ

→ **Φορείς του δικαιώματος** : Η θέση της ελληνικής νομολογίας. Οι Έλληνες ως φορείς του δικαιώματος. – τα άρθρ. 11 παρ. 1 και 16 της Ε.Σ.Δ.Α. οι αλλοδαποί ως φορείς του δικαιώματος. Απαγορεύσεις και περιορισμοί κατ' αυτών. – Οι ευρισκόμενοι σε ειδική ιεραρχική σχέση με το κράτος (αρ. 29. παρ. 3 του Συντ.) ως φορείς - Οι ανήλικοι και οι τελούντες υπό δικαστική αντίληψη ως φορείς του δικαιώματος. Μορφή του νομικού προσώπου για να αναγνωρισθεί ως φορέας του δικαιώματος. Διαχωρισμός νομικών προσώπων Ν.Π.Δ.Δ., Ν.Π.Ι.Δ. – Αδυναμία αναγνώρισης ως φορέων του δικαιώματος ορισμένων ειδικών Ν.Π.Δ.Δ. – Οι ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα δεν είναι φορείς του δικαιώματος της συνάθροισης.

→ **Αποδέκτης του δικαιώματος**: Η κρατική εξουσία ως αρχικός δέκτης του δικαιώματος – Η κυριαρχικά δρώσα διοίκηση ως αποδέκτης – Η «τριτενέργεια» του δικαιώματος. Η θεωρία διασπάται προς την αποδοχή της άποψης περί άμεσης ή έμμεσης τριτενέργειας, μολονότι έχει υιοθετήσει καθολικά τη θεωρία σχετικά με την τριτενέργεια των περισσότερων θεμελιωδών δικαιωμάτων.

IV. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

→ **Γενικοί περιορισμοί**: Η υπαγωγή της συνάθροισης στους γενικούς νόμους – Οι

γενικοί περιορισμοί ως προσδιορισμοί του ατομικού δικαιώματος.

→ **Ειδικοί περιορισμοί:** Δικαιώματα της αστυνομίας σχετικά με τις συναθροίσεις – Δυνατότητα απαγόρευσης των συναθροίσεων σύμφωνα με το αρ. 11 παρ. 2 εδ. β' του Συντ. με αιτιολογημένη απόφαση αστυνομικής αρχής. Πότε μια απόφαση είναι αιτιολογημένη – Γενική – Τοπική απαγόρευση. Διάκριση τους και έννοιά τους. Ορισμός δημόσιας ασφάλειας. Πότε ανακύπτει ζήτημα «σοβαρής διατάραξης». – Παρεπίμπτων και ακυρωτικός έλεγχος παράνομης απόφασης – Δυνατότητα προσωρινής δικαστικής προστασίας – Υποχρέωση του προέδρου για γνωστοποίηση της συνάθροισης (Η παράλειψη προηγ. γνωστοποίησης υπαίθριων συναθροίσεων δεν συνεπάγεται την άρση του νόμιμου χαρακτήρα τους) – Δυνατότητα διάλυσης των υπαίθριων συναθροίσεων από την αστυνομία – Αντισυνταγματικότητα της γενικής απαγόρευσης των υπαίθριων συναθροίσεων.

→ **Αναστολή:** Αναστολή των διατάξεων της συνάθροισης με την εφαρμογή του αρ. 48 του Συντάγματος, σε κατάσταση πολιορκίας.

V. ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ ΜΕ ΑΡ. 170-171 ΤΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΑ

VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

«ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΕΩΣ»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διαμόρφωση, έκφραση και μάλιστα διάδοση γνώμης δεν γίνεται συνήθως από τον άνθρωπο μόνο του, αλλά σε συνδυασμό με άλλους ανθρώπους. Ο συνδυασμός αυτός παίρνει την προσωρινή μορφή της συναθροίσεως ή τη διαρκή μορφή της ενώσεως προσώπων.

Το δικαίωμα της συνάθροισης ή η ελευθερία του «συνέρχεσθαι» κατά την παραδοσιακή ορολογία, που κατοχυρώνεται ρητά στο δεύτερο μέρος του Συντάγματος της Ελλάδας του 1975 και συγκεκριμένα στο αρ. 11, είναι μαζί με το δικαίωμα της συνένωσης ή ελευθερία του «συνεταιρίζεσθαι», το αρχαιότερο δικαίωμα συλλογικής ή ομαδικής δράσης στο ελληνικό συνταγματικό δίκαιο (αρ. 10 Συντ. 1864). Κοινό χαρακτηριστικό των δικαιωμάτων αυτών στα οποία συγκαταλέγονται από το 1975, η συνδικαλιστική ελευθερία και το δικαίωμα της απεργίας (αρ. 23 Συντ.) είναι ότι η άσκησή τους καθίσταται δυνατή μόνο με τη σύμπραξη περισσοτέρων προσώπων.

Η σύμπραξη αυτή τους προσδίδει ιδιαίτερη δυναμική, καθώς επιτρέπει μια συμμετοχή, όσων τα ασκούν, στο κοινωνικό γίγνεσθαι κατά κανόνα πολύ αποτελεσματικότερη απ' ότι ο καθένας τους μπορούσε να πετύχει. Δεν παύουν πάντως να αποτελούν κατά βάση ατομικά δικαιώματα υπαγόμενα στον **status negativus**, αφού θεμελιώνουν αξίωση για αποχή της κρατικής καταρχήν εξουσίας. Εφόσον, το δικαίωμα του συνέρχεσθαι λειτουργεί και κατοχυρώνεται με την αποχή της κρατικής εξουσίας (με οποιαδήποτε μορφή λειτουργίας κι αν ενεργεί: νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική), από κάθε επέμβαση στο συνταγματικά διαγραφόμενο πεδίο προστασίας του, η ατομική (status negativus), αμυντική νομική φύση του θεωρείται βέβαιη.

Αναμφισβήτητα, μια τελολογική ερμηνεία του αρ. 11 του Συντάγματος, οδηγεί στην αποδοχή της ατομικής, αμυντικής λειτουργίας του και στην υπαγωγή του στην κατηγορία των “status negativus” ή “status libertatis” των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Από την άλλη πλευρά, το δικαίωμα του συνέρχεσθαι, έχει ωστόσο, όπως επισημαίνεται, ένα κοινό και ως προς τα κοινωνικά δικαιώματα: Τόσο αυτό, όσο και τα υπόλοιπα δικαιώματα συλλογικής δράσης (δικαίωμα συνένωσης, συνδικαλιστική ελευθερία, δικαίωμα απεργίας), απευθύνονται όπως ακριβώς και τα κοινωνικά δικαιώματα, όχι «στον απογυμνωμένο από κάθε κοινωνικό προσδιορισμό, αλλά στον άνθρωπο όπως υπάρχει και ζει στην κοινωνική πραγματικότητα μαζί με άλλους ανθρώπους, ενταγμένο σε κοινωνικές ομάδες».

Πρόκειται, λοιπόν, σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, για δικαιώματα του ανθρώπου όχι τόσο ως ατόμου, όσο μάλλον όσο μέλους του κοινωνικού συνόλου κατά την έννοια του αρ. 25§1 του Συντάγματος.

Πέρα από αυτά, το δικαίωμα της συνάθροισης έχει και ενεργητικό χαρακτήρα (status activus), αφού η άσκησή του μεταφράζεται σε δημόσια συμμετοχή στις διαδικασίες σχηματισμού πολιτικής βούλησης της εξουσίας. Η δικαιολογητική βάση της παράλληλης υπαγωγής του στα “status activus” πολιτικά δικαιώματα πρέπει επίσης να αναζητηθεί στη θεωρία της προστατευτικής λειτουργίας του Jellinek. Σύμφωνα με αυτήν, ο πολιτικός χαρακτήρας ενός θεμελιώδους δικαιώματος προϋποθέτει και απαιτεί την ενεργητική συνεισφορά και παρουσία του φορέα του στις διεργασίες και διαδικασίες διαμόρφωσης του κοινωνικοπολιτικού γίνεσθαι. Απαιτείται η θετική και δυναμική άσκησή του, προκειμένου να εξασφαλιστεί η πολιτική συμμετοχή (κυρίως έμμεσα, είτε με τη μορφή άσκησης πιέσεων προς τα πολιτικά κέντρα αποφάσεων, είτε με τη μορφή

επηρεασμού της κοινής γνώμης αλλά και άμεσα με τη διαμόρφωση της βούλησης του εκλογικού σώματος πριν από την διαμόρφωση της βούλησης του εκλογικού σώματος πριν από την κρίσιμη εκλογική ψηφοφορία).

Ελευθερία της συνάθροισης νοείται η ελευθερία των ατόμων να συγκεντρώνονται για να ανταλλάσσουν απόψεις και να καταλήγουν σε αποφάσεις για συγκεκριμένα θέματα. Από την έννοια αυτή προκύπτει ότι η ελευθερία της συνάθροισης αποτελεί μια από τις μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται η ελευθερία της πνευματικής κίνησης. Επειδή, εξάλλου, για την άσκηση αυτή της ελευθερίας αναγκαία είναι η σύμπραξη περισσοτέρων ατόμων, χαρακτηρίζεται ότι αποτελεί μια από τις μορφές της ομαδικής πνευματικής κίνησης.

Πράγματι, ο συλλογικός χαρακτήρας του δικαιώματος πηγάζει από το γεγονός, ότι ενώ αυτό αναγνωρίζεται και κατοχυρώνεται υπέρ του ατόμου, υπέρ του έλληνα πολίτη, που είναι και ο φορέας του, η ιδιόμορφη φύση του δικαιώματος δεν επιτρέπει την άσκησή του με άλλο τρόπο παρά μόνο μέσα από συλλογικές μορφές δραστηριοποίησης. Έτσι, ενώ για παράδειγμα η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης (άρθρο 13 § 1 του Συντ.) που αποτελεί κλασικό ατομικό δικαίωμα, είναι δυνατόν να ασκηθεί με μόνη την ενεργοποίηση του φορέα της, η αντίστοιχη δραστηριοποίησή του φορέα του δικαιώματος της συνάθροισης δεν επαρκεί.

Η απόλαυση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι, όπως άλλωστε κι αυτή του συνετερίζεσθαι (αρ. 12 Συντάγματος), προϋποθέτει την από κοινού δράση ομάδων, ανεξάρτητα από τον αριθμό ατόμων που την απαρτίζουν, που στην πρώτη περίπτωση δεν απαιτούν καμία ιδιαίτερη μορφή θεσμικής οργάνωσης. Κατά τον τρόπο αυτό, αποφασιστικό και αναγκαίο ρόλο στη θετική άσκηση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι

διαδραματίζουν οι ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα. Βέβαια, τέτοιες ενώσεις προσώπων δεν έχουν κατά μια άποψη ικανότητα δικαστικής συμπαράστασης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, προκειμένου να ασκήσουν αίτηση ακυρώσεων κατά εκτελεστών διοικητικών πράξεων που προσβάλλουν το συγκεκριμένο δικαίωμα. Ακόμα οι ενώσεις αυτές δεν αναγνωρίζονται σχεδόν ομόφωνα ως φορείς του δικαιώματος του συνέρχεσθαι. Η ίδια η γραμματική ερμηνεία του Συντάγματος οδηγεί στο αβίαστο συμπέρασμα ότι το δικαίωμα του άρθρου 11 αναγνωρίζεται υπέρ του Έλληνα πολίτη και όχι υπέρ κάποιας ή κάποιων ομάδων οποιασδήποτε μορφής θεσμικής οργάνωσης.

Το δικαίωμα της συναθροίσεως συνδέεται στενά με την ελευθερία της έκφρασης (άρθρο 14 παρ. 1 του Συντάγματος) και τη συμπληρώνει. Στην πραγματικότητα η συνάθροιση είναι μια διαδικασία συλλογικής έκφρασης και άσκησης άτυπης επιρροής στη λήψη πολιτικών και άλλων αποφάσεων, λόγω της βαρύτητας που προσδίδει στην έκφραση αυτή η συλλογικότητα και ο άμεσος, βιωματικός χαρακτήρας της.

Το δικαίωμα της συναθροίσεως, καθώς και το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι αντιμετώπιστηκαν πάντοτε με δυσπιστία από τους κατέχοντες την εξουσία, κυρίως στα δικτατορικά καθεστώτα, αφού η προσωρινή ή η διαρκής συνένωση προσώπων θεωρήθηκε ιδιαίτερα επικίνδυνη. Η κατοχύρωσή τους, λοιπόν, από τον νομοθέτη καθυστέρησε αφού το δικαίωμα της συναθροίσεως και ιδίως της διαδηλώσεως μπορεί κάτω από τις κατάλληλες συνθήκες, να εξελιχθεί σε εξέγερση ή επανάσταση. Με το ραδιόφωνο και την τηλεόραση η σημασία της συναθροίσεως δεν ήταν αυτή που ήταν τον 19^ο και 20^ο αιώνα. Ο ομιλητής με τα σύγχρονα μέσα μαζικής ενημέρωσης που είναι αδύνατο να προσεγγίσουν οι μεγάλες συναθροίσεις. Εντούτοις η συνάθροιση έχει μια

αμεσότητα και μια ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα που λείπει από την τηλεοπτική ομιλία.

Η ελευθερία του συνέρχεσθαι κατάγεται από το αγγλικό δίκαιο, όπου θεμελιώθηκε, με τη νομολογία, στην προσωπική ελευθερία υπό στενή έννοια και στην ελευθερία του λόγου.

Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων της Γαλλικής Επανάστασης την αγνόησε, μετά όμως από δύο έτη κατοχυρώθηκε στο Σύνταγμα του 1971, που όρισε «το Σύνταγμα εγγυάται... την ελευθερία των πολιτών να συνέρχονται ησύχως και αόπλως, συμμορφούμενοι με τους αστυνομικούς νόμους». Την ίδια ακριβώς εποχή η ελευθερία της συνάθροισης αναγνωριζόταν και στις Ηνωμένες Πολιτείες με την 1^η Τροπολογία του Συντάγματος με την οποία απαγορευόταν η κατάρτιση νόμων που να περιορίζουν «το δικαίωμα των πολιτών να συνέρχονται ησύχως και να ζητούν από την Κυβέρνηση την ικανοποίηση των παραπόνων τους, ενώ αργότερα, το 1831, την καθιέρωσε και το Σύνταγμα του Βελγίου, με τον αριθμό 19 που χρησίμευσε σαν υπόδειγμα για τα άλλα ευρωπαϊκά Συντάγματα.

Από εκεί και από το ιδανικό σύνταγμα του 1849 εισήχθη για πρώτη φορά στην Ελλάδα η κατοχύρωση της ελευθερίας της συναθροίσεως στο σύνταγμα του 1864, αφού προηγουμένως τα Συντάγματα της περιόδου υπέρ της Ανεξαρτησίας Αγώνος, καθώς και το Σύνταγμα του 1844 αγνόησαν την ελευθερία της συνάθροισης. Το Σύνταγμα του 1864 (άρθρο 10) ήταν το πρώτο ελληνικό συνταγματικό κείμενο που αναγνώρισε και κατοχύρωσε το δικαίωμα της συνάθροισης των Ελλήνων, από τότε δε οι σχετικές διατάξεις επαναλήφθηκαν ταυτόσημα σε όλα τα μεταγενέστερα ελληνικά συντάγματα. Το ισχύον Σύνταγμα αφιερώνει στην ελευθερία της συνάθροισης το άρθρο 11, στην παράγραφο 1 του οποίου επαναλαμβάνει τη γενική αρχή των προγενέστερων Συνταγμάτων, διακηρύσσοντας ότι «οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα όπως συνέρχονται ησύχως και αόπλως» ενώ στην παράγραφο 2 ορίζει τα εξής: «Μόνο εις τας δημοσίας εν

υπαίθρω συναθροίσεις δύναται να παρίσταται η αστυνομία. Αι εν υπαίθρω συναθροίσεις δύναται να απαγορευθούν δι' ητιολογημένης αποφάσεως της αστυνομικής αρχής, γενικώς μεν αν εκ τούτων επίκειται σοβαρός κίνδυνος εις την δημοσίαν ασφάλειαν, εις ωρισμένην δε περιοχήν αν απειλείται σοβαρά διαταραχή της κοινωνικοοικονομικής ζωής, ως νόμος ορίζει».

Ειδικό περί συναθροίσεων νόμο, ύστερα από αδράνεια αρκετών χρόνων του δημοκρατικού νομοθέτη, εξέδωσε για πρώτη φορά η δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου του 1967. Πρόκειται για το νομοθετικό διάταγμα 794/1971 «περί δημοσίων συναθροίσεων» που εξακολουθεί να ισχύει, αν και περιέχει πολυάριθμες αντισυνταγματικές διατάξεις.

Διεθνής κατοχύρωση

Η αντιμετώπιση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι στο γαλλικό δίκαιο παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με την αντίστοιχη ελληνική. Η πρώτη συνταγματική αναγνώριση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι πραγματοποιείται με το γαλλικό Σύνταγμα του 1971 (ΤΙΤΛΟΣ Α' παρ. 2) που ορίστηκε ότι : «το Σύνταγμα εγγυάται...την ελευθερία των πολιτών να συνέρχονται ησύχως και αόπλως, συμμορφούμενοι με τους αστυνομικούς νόμους». Η διατύπωση αυτή, αναμφισβήτητα, ταυτίζεται σχεδόν με το άρθρο 11 παρ. 1 του ελληνικού Συντάγματος του 1975.

Ο συλλογικός χαρακτήρας του δικαιώματος τονίζεται ιδιαίτερα από τη γαλλική νομική επιστήμη. Ο γάλλος νομοθέτης απαγόρευε και άλλοτε περιόριζε υπέρμετρα τη δράση ομάδων, συλλόγων, - που με την οργάνωση και πραγματοποίηση των συναθροίσεων εναντιώνονταν στις μετεπαναστατικές γαλλικές κυβερνήσεις, - συχνά συγχέοντας το δικαίωμα του συνέρχεσθαι με το αντίστοιχο του συνεταιρίζεσθαι. Ο συλλογικός αυτός χαρακτήρας στηρίζεται κύρια στη δύναμη της ομάδας και φανερώνει με τον πιο ανάγλυφο τρόπο τη γαλλική νομική επιστήμη, που βλέπει την άσκηση του δικαιώματος κυρίως μέσα από την ομάδα, χωρίς βέβαια να λησμονεί την ατομικότητά του.

Η γαλλική αντίληψη τονίζει, εντούτοις, ιδιαίτερα την έντονη πολιτική χροιά του δικαιώματος. Ωστόσο, αυτή η τελευταία εδράζεται στην ενεργητική συμμετοχή του φορέα του στις διαδικασίες διαμόρφωσης του συσχετισμού των γαλλικών πολιτικών δυνάμεων. Οι εκλογικές συναθροίσεις χωρίς να είναι οι μόνες, καθώς και οι συναθροίσεις πολιτικού χαρακτήρα, κατέχουν ιδιαίτερη θέση, όχι μόνο στη γαλλική ιστορία αλλά και στη σύγχρονη πολιτική ζωή της χώρας.

Παραπέρα, δεν μπορεί να αγνοηθεί η ατομική φύση του δικαιώματος. Αυτό προκηρύχθηκε και για τα άτομα. Οι γαλλικές διακηρύξεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είχαν πρωταρχικό στόχο την προστασία του πολίτη, του ατόμου, από τις αυθαιρεσίες, την καταπίεση και τις επεμβάσεις της κρατικής εξουσίας. Αποτελούν τα γραπτά κείμενα που είναι νομικά δεσμευτικά για τις τρεις κρατικές λειτουργίες, κατοχυρώνοντας ένα “minimum” ελευθερίας για το γάλλο πολίτη. Αυτό το ελάχιστο πεδίο ελευθερίας, από κρατικές επεμβάσεις, διαπλάθεται από τα δικαιώματα που ρητά καταγράφονται στα κείμενα των διακηρύξεων.

Συνεπώς και στη γαλλική νομική θεωρία, η ιδέα της παράλληλης ατομικής – πολιτικής νομικής φύσης του δικαιώματος του συνέρχεσθαι είναι αποδεκτή, χωρίς βέβαια να στηρίζεται υποχρεωτικά στους ίδιους λόγους που οδήγησαν την ελληνική νομική σκέψη στη υιοθέτησή της. Η γαλλική νομική επιστήμη, σε αντίθεση με την ελληνική, αναγνωρίζει την ομάδα φορέα παράλληλα με το άτομο φορέα του δικαιώματος.

Η αγγλική σχολή απομακρύνεται και διαφοροποιείται σημαντικά. Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι στηρίχθηκε πρώτιστα στην αγγλική νομολογία. Πρέπει να καταστεί σαφές ότι είναι άγνωστο ως αναγνωρισμένο συγκεκριμένο δικαίωμα του αγγλικού συνταγματικού δικαίου.

Στο αγγλικό δίκαιο δεν υφίσταται ιεραρχική υπεροχή κάποιων συνταγματικών κανόνων δικαίου, ώστε να μιλάμε για θεμελιώδη δικαιώματα. Τα δικαιώματα του ατόμου αποτελούν υπόλοιπο της ελευθερίας που απομένει μετά τον καθορισμό της νομοθετικής και εκτελεστικής λειτουργίας, και η έκτασή της μπορεί να προσδιοριστεί βάσει των επιβαλλόμενων περιορισμών στη δραστηριότητα του ατόμου και την απόλαυση της

περιουσίας του.

Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι αποτελεί περισσότερο ελευθερία παρά δικαίωμα με την αυστηρή νομική έννοια. Το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο, μάλλον χαράσσει τους περιορισμούς της ελευθερίας των συναθροίσεων, για χάρη της προστασίας της δημόσιας τάξης, παρά κατοχυρώνει ένα “minimum” ελευθερίας. Συνέπεια όλων αυτών, είναι να μιλάμε για κάποια ελευθερία έμμεσα αναγνωρισμένη.

Πρόσθετη εγγύηση στο θεμελιώδες δικαίωμα του συνέρχεσθαι αποτελεί η ευρωπαϊκή σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η Σύμβαση υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 και τέθηκε σε ισχύ στις 3 Σεπτεμβρίου 1953. Η Ελλάδα την εκύρωσε με Ν.Δ. 53/74. Η ευρωπαϊκή σύμβαση και τα τέσσερα από τα οκτώ πρωτόκολλα στα οποία η Ελλάδα είναι συμβαλλόμενο μέρος, αναφέρονται κύρια στην κατηγορία των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Ανάμεσά τους κατοχυρώνεται το δικαίωμα της ειρηνικής συνάθροισης στο άρθρο 11. Με την κύρωση της διεθνούς σύμβασης, αυτή αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου υπερισχύοντας κάθε άλλης αντίθετης διάταξης νόμου. (αρ. 28, παρ. 1 του Συντάγματος).

Έννοια του δικαιώματος της συνάθροισης

Ως συνάθροιση κατά την έννοια του Συντάγματος χαρακτηρίζεται «η σκόπιμος κατ' αρχήν και όχι τυχαία, προσωρινή επί το αυτό συνάντησις αξιολόγου αριθμού προσώπων, προς έκφρασιν ή ακρόασιν ανακοινώσεως ή γνώμης επί ορισμένου θέματος, ή προς διαδήλωσιν φρονημάτων ή αιτημάτων οιοδήποτε χαρακτήρος, ή προς λήψιν από κοινού αποφάσεων, ή προς από κοινού άσκησιν του δικαιώματος του αναφέρεσθαι».

Στην έννοια συνεπώς της κατά το αρ. 11 του Συντάγματος συνάθροισης δεν υπάγονται οι απλές συγκεντρώσεις, που γίνονται τυχαία και χωρίς προηγούμενη συνεννόηση σε τόπο προσιτό σε όλους π.χ. συγκέντρωση περιέργων περαστικών γύρω από τον τόπο αυτοκινητιστικού δυστυχήματος. Δεν υπάγονται άρα εδώ ούτε και οι συγκεντρώσεις με σκοπό την άσκηση εκ μέρους όσων συμμετέχουν αλλού (εκτός της έκφρασης και της αναφοράς) συνταγματικού δικαιώματος, όπως η εμπορική δραστηριότητα (π.χ. λαϊκή αγορά σε δημόσιο δρόμο), η παρακολούθηση ακαδημαϊκής διδασκαλίας κλπ. Όλες αυτές καταρχήν προστατεύονται με βάση τις οικείες συνταγματικές διατάξεις και όχι το άρθρο 11, με αποτέλεσμα να είναι ενίοτε δυνατή η επιβολή μεγαλύτερων περιορισμών. Έτσι π.χ. αν και στο ποδοσφαιρικό γήπεδο με τις κερκίδες του συνιστούν κλειστό χώρο, αφού η είσοδος και η έξοδος θεατών και αθλητών είναι δυνατή μόνο από συγκεκριμένα σημεία, η παρουσία της αστυνομίας κατά τη διεξαγωγή αγώνα είναι όχι μόνο δυνατή, αλλά ενδεχομένως και επιβεβλημένη. Και τούτο διότι αφενός η συγκέντρωση των θεατών δεν αποτελεί συνάθροιση (σε κλειστό χώρο) κατά την προεκτεθείσα έννοια του άρθρου 11 του Συντάγματος και αφετέρου η προστασία π.χ. του διαιτητή ή των παικτών της φιλοξενούμενης ομάδας αποτελεί εκδήλωση της κατ' άρθρο 16 παρ. 9 Συντ. προστασίας γενικά του αθλητισμού.

Επομένως, η προσωρινή συγκέντρωση πολλών προσώπων στον ίδιο τόπο και χρόνο και η επιδίωξη από αυτά ορισμένου σκοπού, όχι όμως ψυχαγωγικού ή εμπορικού είναι η συνάθροιση, σύμφωνα με την έννοια του συντάγματος. Η προσωρινότητα της συγκέντρωσης είναι χαρακτηριστική των συναθροίσεων, αφού τις αντιδιαστέλλει από την έννοια του συνεταιρισμού. Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι στηρίζεται σε ένα μόνιμο δεσμό των μελών του που είναι άγνωστος στις συναθροίσεις. Οι τελευταίες χαρακτηρίζονται από μια αυτοτέλεια και μοναδικότητα όσον αφορά στα μέλη τους. Αυτά μπορεί να είναι κάθε φορά άλλα και μάλιστα άγνωστα μεταξύ τους. Ο μόνος δεσμός ανάμεσά τους είναι ο κοινός σκοπός που κάθε φορά επιδιώκουν.

Η πολλαπλότητα των προσώπων μιας συνάθροισης αποτελεί ένα εννοιολογικό, όχι όμως κι ένα ποσοτικό κριτήριο. Αυτό σημαίνει ότι το Σύνταγμα δεν καθορίζει ένα ελάχιστο αριθμό ατόμων ως προϋπόθεση για τη στοιχειοθέτηση της έννοιας της συνάθροισης, σύμφωνα με το άρθρο 11. Έτσι, δεν υπάρχει ένα ελάχιστος κατώτατος αριθμός προσώπων, π.χ. δύο (2) ή τρεις (3) που αποτελεί την βάση από την οποία ξεκινά ο συντακτικός νομοθέτης για να χαρακτηρίσει μια συνάθροιση. Από την άλλη πλευρά όμως δεν είναι δυνατόν εννοιολογικά ένα άτομο να θεωρηθεί αρκετό για τη συγκρότηση και πραγματοποίηση μιας συνάθροισης.

Ένα τρίτο στοιχείο της συνταγματικής έννοιας της συνάθροισης είναι η συνάντηση, συγκέντρωση περισσότερων ατόμων στον ίδιο τόπο και χρόνο. Όχι μόνο εννοιολογικά αλλά και πρακτικά δεν αρκεί ούτε τα κοινά αιτήματα, ούτε ο κοινός σκοπός για την πραγματοποίησή της. Απαιτείται υποχρεωτικά το πραγματικό γεγονός της συγκέντρωσης στον ίδιο τόπο και χρόνο πολλών για την επιδίωξη του κοινού σκοπού.

Η συνάθροιση πρέπει να επιδιώκει ορισμένο σκοπό. Ο σκοπός της υπάρχει είτε

αναφερόμαστε σε συναθροίσεις που πραγματοποιούνται μετά από ορισμένη προσυνεννόηση, είτε σε αυθόρμητες συναθροίσεις. Αντικείμενο του σκοπού αυτού μπορεί να είναι είτε η ανταλλαγή απόψεων, η υποστήριξη και προώθηση κοινών συμφερόντων ή ακόμα και η υποβολή αιτημάτων στις αρχές του κράτους (κατ' εφαρμογή του άρθρου 10 του Συντάγματος). Επιδιωκόμενος έμμεσα, πολλές φορές άμεσα, σκοπός είναι η γνωστοποίηση των αιτημάτων και των απόψεων των συναθροισμένων στην κοινή γνώμη και κατ' επέκταση ο επηρεασμός της.

Οι συναθροίσεις διακρίνονται κατά βάση σε ιδιωτικές και δημόσιες, και την διάκριση αυτή υπονοεί το άρθρο 11 του Συντάγματος. Ο συντακτικός νομοθέτης στην παράγραφο 2 του άρθρου χρησιμοποιεί, άλλωστε, τις έννοιες της δημόσιας και υπαίθριας συνάθροισης προκειμένου να οριοθετήσει το δικαίωμα της συνάθροισης αλλά και τους θεμιτούς περιορισμούς του. Δημόσια είναι η συνάθροιση όπου μπορεί να προσέλθει και να συμμετάσχει ο καθένας, έστω υπό προϋποθέσεις στις οποίες επίσης μπορεί καταρχήν να ανταποκριθεί ο καθένας, όπως ιδίως η καταβολή εισιτηρίου ή κάποιας μορφής οικονομικής ενίσχυσης π.χ. προς τους διοργανωτές. Αντίθετα ιδιωτική είναι μια συνάθροιση όταν σ' αυτήν συμμετέχουν εκ των προτέρων καθορισμένα πρόσωπα, που κλήθηκαν ατομικά ή πάντως φέρουν ορισμένη ιδιότητα, π.χ. μέλη του ιατρικού συλλόγου.

Ο χαρακτήρας ενός χώρου σαν δημόσιου ή ιδιωτικού δεν έχει σημασία για τούτον ή εκείνο τον χαρακτηρισμό της συνάθροισης. Δημόσια συνάθροιση μπορεί να πραγματοποιηθεί και σε ιδιωτική κατοικία όταν η είσοδος είναι ελεύθερη σε όλους, όπως αντίθετα μπορεί και σε δημόσιο χώρο να πραγματοποιηθεί ιδιωτική συνάθροιση.

Οι δημόσιες συναθροίσεις διακρίνονται σε συναθροίσεις σε κλειστό χώρο και σε υπαίθριες και έχουν αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης νομοθετικής ρύθμισης με το Ν.Δ. 794/1971 «περί δημοσίων συναθροίσεων» που εξακολουθεί να ισχύει ως προς τις διατάξεις που δεν αντίκεινται στο Σύνταγμα του 1975/1986. Η διάκριση αυτή, των δημοσίων συναθροίσεων σε συναθροίσεις κλειστών χώρων και σε υπαίθριες έχει ιδιαίτερη πρακτική σημασία γιατί οι δεύτερες υπόκεινται σε ειδικούς περιορισμούς απευθείας εκ του Συντάγματος.

Ο χαρακτηρισμός μιας συνάθροισης σε κλειστό χώρο εξαρτάται από τον τόπο που διεξάγεται. Έτσι γίνεται πάγιο δεκτό στην νομολογία και τη θεωρία ότι συνάθροιση σε κλειστό χώρο είναι αυτή που λαμβάνει χώρα σε μέρος περιτοιχισμένο. Με άλλα λόγια θα πρέπει ο χώρος πραγματοποίησής της να είναι κτισμένος από όλες τις πλευρές και συνεπώς η πρόσβαση σε αυτόν να εμποδίζεται. Αν έστω και μια πλευρά του χώρου της συνάθροισης δεν καλύπτεται από φυσικά ή τεχνικά εμπόδια (τοιχοί, φράκτες, πόρτες) ικανά να εμποδίσουν τη φυσική πρόσβαση σε αυτήν, τότε δεν πρόκειται για συνάθροιση σε κλειστό χώρο. Η συνάθροιση σε κλειστό χώρο, όταν είναι δημόσια, γιατί η πρόσβαση σ' αυτήν είναι ελεύθερη και ανοιχτή για όλους, μπορεί να εμποδίζεται εξαιτίας του περιτοιχισμένου χώρου διεξαγωγής της. Έτσι, ενώ στις ιδιωτικές και δημόσιες συναθροίσεις ο χαρακτήρας τους καθορίζει κάθε φορά τη δυνατότητα προσέλευσης των συναθροισμένων σε αυτές, στις υπαίθριες και σε κλειστό χώρο συναθροίσεις το περιτοιχισμένο ή μη του χώρου πραγματοποίησής τους μπορεί να συνιστά φυσικό εμπόδιο εισόδου σε αυτές. Τέλος, πρέπει να γίνει δεκτό ότι υπάρχουν συναθροίσεις σε κλειστό χώρο όχι μόνο δημόσιες αλλά και ιδιωτικές.

Οι υπαίθριες συναθροίσεις αποτελούσαν ανέκαθεν αντικείμενο ιδιαίτερης

συνταγματικής και νομοθετικής αντιμετώπισης. Αποφασιστικό στοιχείο διάκρισής τους υπήρξε ανέκαθεν ο τόπος, ο χώρος πραγματοποίησής τους. Υπαίθριες, λοιπόν, είναι οι συναθροίσεις που διεξάγονται σε ανοιχτό υπαίθριο μέρος, όπου η πρόσβαση σε αυτό δεν εμποδίζεται από φυσικά εμπόδια και η είσοδος είναι «ανοιχτή για όλους». Σαν υπαίθριος χώρος μπορεί να χαρακτηριστεί και εκείνος που σε κάποιο σημείο του, οποιοδήποτε κι αν είναι αυτό, μπορεί να εισέλθει κανείς χωρίς να παρεμποδίζεται από φυσικά εμπόδια. Αν η συνάθροιση γίνεται στην ύπαιθρο αλλά σε στεγασμένο χώρο, παραμένει υπαίθρια. Επομένως, είναι αντισυνταγματική η διάταξη του αρ. 6, παρ. 9 του Ν.Δ. 794/71 που θεωρεί σαν κριτήριο αυτής της κατηγορίας τον ασκεπή χώρο.

Εκείνο που ιδιαίτερα χαρακτηρίζει την υπαίθρια συνάθροιση, είναι η δυνατότητα «φυσικής» πρόσβασης των συναθροιζομένων σε αυτή. Εφόσον υπάρχουν τεχνητά ή φυσικά εμπόδια, τότε αυτή διεξάγεται σε κλειστό χώρο.

Είναι δυνατόν όλες οι υπαίθριες συναθροίσεις να συνιστούν πηγή σοβαρής διακινδύνευσης της δημόσιας ασφάλειας αλλά και της κοινωνικοοικονομικής ζωής ορισμένης περιοχής. Παρά το γεγονός ότι οι τελευταίες, όταν είναι ιδιωτικές, χαρακτηρίζονται από μια «αυστηρότερη» οργάνωση και ευταξία, η πιθανότητα προσβολής της δημόσιας ασφάλειας εμφανίζεται μεγάλη εξαιτίας του υπαίθριου χώρου διεξαγωγής τους.

Ιδιαίτερη κατηγορία των υπαίθριων συναθροίσεων αποτελούν οι κινητές. Αυτές συνιστούν συχνά ιδιαίτερη πηγή διακινδύνευσης της άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Υπάγονται αναντίρρητα στο ρυθμιστικό πεδίο του άρθρου 11 παρ. 2 του Συντάγματος. Ωστόσο στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά δίκαια αποτελούν αντικείμενο ξεχωριστής νομοθετικής και νομολογιακής αντιμετώπισης.

Κινητές υπαίθριες συναθροίσεις είναι όσες λαμβάνουν χώρα πάνω σε δημόσιο δρόμο, που χρησιμοποιείται για το μεγαλύτερο δυνατό επηρεασμό της κοινής γνώμης. Η κοινή γνώμη επηρεάζεται από το στοιχείο της κίνησης των συναθροισμένων στους πιο πάνω χώρους, με τη χρήση συνθημάτων, χειρονομιών, συμβολικών παραστάσεων.

Η συμμετοχική, ενεργητική πολιτική φύση του δικαιώματος εκφράζεται ιδανικά μέσα από τις κινητές συναθροίσεις, αφού είναι φανερό ότι η ελευθερία της ομαδικής πνευματικής κίνησης λειτουργεί και στην περίπτωση αυτή σαν αποφασιστικός παράγοντας επηρεασμού και άσκησης πίεσης στα πολιτικά κέντρα αποφάσεων.

Είναι λοιπόν, ανεπίτρεπτο η σύγκρουση της άσκησης του δικαιώματος με την πιο πάνω μορφή με το αντίστοιχο δικαίωμα της ελεύθερης κίνησης – κυκλοφορίας στους δρόμους αυτούς. Η συνταγματική, από πλευράς τυπικής ισχύος, ισότητα των δικαιωμάτων του άρθρου 5 παρ. 4 και 11 παρ. 2, επιβάλλει την αμοιβαία υποχώρηση, ώστε να καταστεί δυνατή η παράλληλη άσκηση και των δύο δικαιωμάτων.

Το αρ. 11 παρ. 1 του Συντάγματος επιτρέπει στους Έλληνες να συναθροίζονται ήσυχα και άοπλα. Το «ήσυχα» δεν σημαίνει συνάθροιση «ήρεμη» και «μη θορυβώδης». Συνεπώς, η εκδήλωση των θέσεων των απόψεων ή των αιτημάτων των συναθροισμένων με φωνές, συνθήματα ή με τη χρησιμοποίηση των μουσικών οργάνων ή σύγχρονων στερεοφωνικών δεν επηρεάζει, ούτε μεταβάλλει το χαρακτήρα μιας ήσυχης συνάθροισης. Η συνάθροιση παύει να είναι ήσυχη, κατά την έννοια του Συντάγματος, όταν οι σκοποί που επιδιώκει ή αυτή η ίδια η πραγματοποίησή της αντιστρατεύεται και αντιτίθεται στην υπάρχουσα συνταγματική τάξη. Όταν η άσκηση του δικαιώματος τείνει και αποβλέπει να καταλύσει την συντεταγμένη πολιτεία ή όταν λειτουργεί έξω από τα υπάρχοντα συνταγματικά πλαίσια, τότε αποβάλλει τον ήσυχο χαρακτήρα της.

Οι συναθροίσεις παύουν να είναι «ήσυχες», όταν κατά την πραγματοποίησή τους τελούνται αξιόποινες πράξεις. Έτσι, ιδιαίτερα στην περίπτωση της πλήρωσης της αντικειμενικής υπόστασης των εγκλημάτων των άρθρων 171 και 189 του Π.Κ., η συμμετοχή του πλήθους στην τέλεση αυτών των εγκλημάτων, αίρει τον ήσυχο χαρακτήρα της συνάθροισης. Η συνάθροιση παύει να είναι «ήσυχη» όταν εκδηλωθούν βιαιοπραγίες μέσα στους κόλπους της ή όταν εκτραπεί σε στασιαστική.

Τον ήσυχο χαρακτήρα των συναθροίσεων επιβάλλει, ειδικότερα, το Ν.Δ. 794/71 στο άρθρο 1 παρ. 1 εναρμονιζόμενο με το αρ. 11 παρ. 1 του Συντάγματος. Επίσης, η ευρωπαϊκή σύμβαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία κυρωθεί από την Ελλάδα, στο αρ. 11 παρ. 1, κατοχυρώνει και προστατεύει το δικαίωμα της ειρηνικής συνάθροισης κάθε ατόμου.

Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι προστατεύεται όταν ασκείται όχι μόνο «ήσυχα» αλλά και άοπλα. Σύμφωνα με την κρατούσα γνώμη, οι συναθροίσεις απαγορεύονται όταν φέρουν «όπλα» ή άλλα αντικείμενα που χρησιμεύουν σαν τέτοια. Σε αντίθετη περίπτωση, το σχετικό δικαίωμα ασκείται «ένοπλα» και βρίσκεται έξω από το πεδίο προστασίας του άρθρου 11 παρ. 1.

Λέγοντας «όπλα» εννοούνται όλα εκείνα τα ενσώματα αντικείμενα αλλά και οι φυσικές δυνάμεις που μπορούν να χρησιμεύσουν, για την άσκηση σωματικής ή άλλης βίας και την πρόκληση υλικών και όχι μόνο ζημιών.

Βέβαια, μεμονωμένες περιπτώσεις οπλοφορίας μελών στη συνάθροιση δεν μπορούν να μεταβάλλουν τον άοπλο χαρακτήρα της και να θέσουν την άσκηση του δικαιώματος έξω από τα πλαίσια του αρ. 11 παρ. 1.

Τα άτομα αυτά πρέπει να αποβάλλονται από τη συνάθροιση και να τους απαγορεύεται

η άσκηση του δικαιώματος στην περίπτωση αυτή, αφού το ατομικό δικαίωμα του συνέρχεσθαι με όπλα δεν αναγνωρίζεται ούτε προστατεύεται συνταγματικά.

Το Ν.Δ. 794/71 επιβάλλει την χωρίς όπλα άσκηση του δικαιώματος. Η ευρωπαϊκή σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αν και δεν αναφέρεται ρητά στο δικαίωμα του συνέρχεσθαι χωρίς όπλα, το υπονοεί με τη χρήση του όρου ειρηνική συνάθροιση (reunion pacifique).

Περιεχόμενο της ελευθερίας της συναθροίσεως.

Περιεχόμενο της ελευθερίας της συναθροίσεως είναι η ελευθερία οργάνωσης, διεξαγωγής, διεύθυνσεως και προ πάντων συμμετοχής σε μια οποιαδήποτε συνάθροιση χωρίς δυσμενείς συνέπειες, με την ελευθερία αυτή δεν συμβιβάζεται η απαίτηση οποιασδήποτε άδειας, εγκρίσεως ή προηγούμενης αναγγελίας. Ασφαλώς κατά το αρ. 11 παρ. 2 εξουσία της αστυνομίας, να απαγορεύει υπό ορισμένες συνθήκες, υπαίθριες συναθροίσεις δεν συνεπάγεται λογικά την επιταγή προς τον νομοθέτη να επιβάλλει το σύστημα της προηγούμενης αναγγελίας.

Το αρ. 11 παρ, 1 του Συντ. παρέχει σε αυτούς που θέλουν να ασκήσουν το δικαίωμα της συνάθροισης την εξουσία να καθορίσουν οι ίδιοι τον τόπο, τον χρόνο, το είδος και το περιεχόμενο της εκδήλωσής τους, χωρίς να είναι δυνατό να απαιτηθεί προηγούμενη άδεια (θετική ελευθερία της συνάθροισης). Είναι άρα ευθέως αντισυνταγματική τόσο η απαγόρευση κάθε δημόσιας συνάθροισης κατά τις ώρες της κοινής ησυχίας (αρ. 4 παρ. 3 ν.δ. 794/71), όσο και η νομοθετική εξουσιοδότηση για καθορισμό εκ των προτέρων των τόπων μέσα στους οποίους απαγορεύονται σε κάθε πόλη συναθροίσεις (άρθρο 6 εδ. β'. ν.δ. 794/71 και β.δ. 168/1972). Θεμιτός είναι μόνο ο

αποκλεισμός των συναθροίσεων σε μικρή απόσταση από τα κτίρια που εδρεύουν τα άμεσα όργανα του κράτους προκειμένου να μην παρακωλύεται η λειτουργία τους, καθώς μια τέτοια παρακώλυση όχι μόνο δεν ανήκει στο πεδίο προστασίας του αρ. 11 του Συντ., αλλά και προσβάλλει συνολικά την συνταγματική τάξη. Αυτονόητο εξάλλου είναι ότι η ελευθερία καθορισμού του τόπου συνάθροισης αφορά τόπους προσιτούς στον καθένα και δεν νομιμοποιεί την «κατάληψη» δημοσίων ή ιδιωτικών κτιρίων. Όμως, ακόμα και στους προσιτούς στον καθένα χώρους η συνάθροιση έχει εξ' ορισμού προσωρινό χαρακτήρα και άρα δεν αποτελεί άσκηση συνταγματικού δικαιώματος π.χ. πολυήμερη «κατάληψη» εθνικής οδού. Ο τόπος πάντως της συνάθροισης είναι δυνατόν και σύνηθες να μεταβάλλεται στην εξέλιξή της, οπότε έχουμε κινητή συνάθροιση (διαδήλωση).

Παραπέτα, κάνοντας λόγο για «δικαίωμα» των Ελλήνων να συνέρχονται, το αρ. 11 παρ. 1 του Συντ. αποκλείει έμμεσα την επιβολή οποιασδήποτε σχετικής υποχρέωσης (αρνητική ελευθερία συνάθροισης). Τέτοιου είδους υποχρεώσεις συνιστούν άλλωστε χαρακτηριστικό γνώρισμα ολοκληρωτικών καθεστώτων. Η υποχρέωση συμμετοχής των βουλευτών στις συνεδριάσεις της Βουλής ή υπαλλήλων σε υπηρεσιακές συνελεύσεις δεν αποτελούν εξαίρεση από τον κανόνα αυτό, διότι οι συνελεύσεις και οι συνεδριάσεις αυτές δεν αποτελούν «συναθροίσεις» κατά την έννοια του άρθρου 11 του Συντ.

Δεν αποκλείει όμως η ελευθερία της συναθροίσεως ορισμένους νομοθετικά θεμελιωμένους κανόνες, που καθιστούν ευχερέστερη τη νόμιμη διεξαγωγή μιας συναθροίσεως και διευκολύνουν το εποπτικό έργο των εποπτικών αρχών, χωρίς καθόλου να δυσχεραίνουν την διοργάνωση ή τη διενέργεια μιας συναθροίσεως. Πρόκειται κυρίως για την υποχρέωση κάθε συναθροίσεως να έχει ένα πρόεδρο. Ο νόμος ορίζει ότι πρόεδρος είναι αυτός που διοργανώνει δημόσια συνάθροιση. Ο πρόεδρος και η

οργανωτική επιτροπή, την οποία αυτός ορίζει, είναι υπεύθυνοι για την νόμιμη διεξαγωγή της συναθροίσεως και με αυτούς έχουν καταρχήν επαφή οι αστυνομικές αρχές.

Φορείς του δικαιώματος

Ο συνταγματικός νομοθέτης στο άρθρο 11 παρ. 1 προβλέπει ότι : «οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνέρχονται ήσυχα και χωρίς όπλο». Την ίδια ακριβώς διατύπωση εμπεριείχε η αντίστοιχη διάταξη του Συντάγματος του 1952 (άρθρο 10). Η διατύπωση αυτή οδήγησε μερίδα Ελλήνων νομικών να υποστηρίξουν την άποψη ότι αναγνωρίζεται το δικαίωμα μόνο υπέρ των Ελλήνων (αυτών, δηλαδή, που διαθέτουν την ελληνική ιθαγένεια, χωρίς καμία πιο πέρα διάκριση σε ενεργούς πολίτες – εκλογείς και εκείνους που δεν ανήκουν ακόμα στο εκλογικό σώμα), κυρίως όταν το τελευταίο έχει πολιτικό περιεχόμενο. Μια άλλη μερίδα υποστήριξε ότι το δικαίωμα αναγνωρίζεται για όλους (ημεδαπούς και αλλοδαπούς), με δυνατότητα της Ελλάδας ως συμβαλλόμενου μέρους της ευρωπαϊκής σύμβασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων να επιβάλλει περιορισμούς στην πολιτική δραστηριότητα των ξένων (άρθρο 16 της Ε.Σ.Δ.Α.), άρα και στις συναθροίσεις πολιτικού χαρακτήρα των αλλοδαπών.

Η διάταξη του αρ. 11 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, αναγνωρίζει σε κάθε πρόσωπο την «ελευθερία του συνέρχεσθαι ειρηνικώς». Είναι μάλιστα αξιοσημείωτο ότι το ΕΣΔΑ δέχθηκε πως μια πραγματική και αποτελεσματική ελευθερία της συνάθροισης δεν διασφαλίζεται μέσω της απλής αποχής του κράτους, αλλά επιπλέον το αρ. 11 ΕΣΔΑ επιβάλλει τη λήψη θετικών μέτρων εκ μέρους του για την προστασία των διαδηλωτών από βιαιότητες αντιφρονούντων. Πάντως το άρθρο 16 ΕΣΔΑ διευκρινίζει ότι το άρθρο 11 ΕΣΔΑ δεν απαγορεύει την επιβολή περιορισμών στην πολιτική δραστηριότητα των

αλλοδαπών. Αν και το άρθρο 16 δεν φαίνεται μέχρι στιγμής να έχει απασχολήσει την νομολογία των οργάνων της ΕΣΔΑ, θα πρέπει να θεωρηθεί αυτονόητο ότι ο περιορισμός δεν μπορεί να εκτείνεται ως την πλήρη απαγόρευση και ότι τα περιοριστικά μέτρα οφείλουν σε κάθε περίπτωση να είναι αναγκαία και κατάλληλα. Οι απαγορεύσεις και οι περιορισμοί κατά των αλλοδαπών, στερούμενοι οι τελευταίοι της συνταγματικής προστασίας του άρθρου 11 μπορούν να επιβάλλονται σε επίπεδο κοινού νόμου ή κανονιστικής διοικητικής πράξης (απόφαση αστυνομικής αρχής) και να κατατείνουν κυρίως την πολιτική συμμετοχική φύση του δικαιώματος.

Όπως και στα άλλα συνταγματικά δικαιώματα, φορείς του δικαιώματος της συνάθροισης είναι καταρχήν όσοι ανήκουν σε ιδιαίτερες κατηγορίες προσώπων π.χ. φοιτητές. Περιορισμός μπορεί να γίνει δεκτός ως προς τους φυλακισμένους, αφού η συμμετοχή σε συνάθροιση έχει ως λογική προϋπόθεση την προσωπική ελευθερία *stricto sensu*, την οποία αυτοί στερούνται, εκτός βέβαια αν τελούν σε άδεια. Επίσης οι δημόσιοι υπάλληλοι, σύμφωνα με το άρθρο 29 παρ. 3 Συντ. δεν νοείται π.χ. να εγκαταλείψουν την υπηρεσία για να προστρέξουν σε κομματική συνάθροιση.

Φορείς του δικαιώματος είναι και οι ανήλικοι, και αυτοί που τελούν υπό δικαστική αντίληψη εφόσον είναι υποκείμενα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Αυτοί μπορούν να συμμετέχουν στην πραγματοποίηση ορισμένης συνάθροισης, χωρίς τους νόμιμους αντιπροσώπους τους απλά ως παριστάμενοι. Ωστόσο δεν διαθέτουν μόνοι τους το δικαίωμα οργάνωσης ή πραγματοποίησης συνάθροισης, καθώς και το δικαίωμα δικαστικής παράστασης, ζητώντας την παροχή έννομης προστασίας, όταν προσβάλλεται το δικαίωμα του συνέρχεσθαι. Αυτοί που βρίσκονται, τέλος, υπό δικαστική ή νόμιμη απαγόρευση είναι παντελώς ανίκανοι να επιχειρήσουν οποιαδήποτε πράξη που αφορά

στην άσκηση του δικαιώματος.

Είναι εξάλλου προφανές ότι φορείς του δικαιώματος, με την έννοια της πραγματικής συμμετοχής σε συνάθροιση, μπορούν να είναι μόνο φυσικά πρόσωπα. Βέβαια, ένα θέμα που απασχολεί την επιστήμη, είναι το κατά πόσο ως φορέας του δικαιώματος μπορεί να αναγνωριστεί κάποιο νομικό πρόσωπο και με ποια μορφή. Ο ρυθμιστικός περί των δημοσίων συναθροίσεων νόμος (Ν.Δ. 794/71) αναγνωρίζει ρητά στο άρθρο 3 δικαίωμα οργάνωσης των δημοσίων συναθροίσεων τόσο σε νομικό πρόσωπο όσο και σε ένωση προσώπων με οποιαδήποτε μορφή. Είναι γεγονός ότι ως συνέπεια της ύπαρξης της νομικής προσωπικότητας, τα νομικά πρόσωπα διαθέτουν όργανα που εκφράζουν τη βούλησή τους και παράλληλα αναγνωρίζεται σε αυτά ικανότητα δικαστικής συμπαράστασης.

Οδηγούμαστε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι εφόσον αναγνωρίζεται το μείζον (δικαίωμα οργάνωσης) γιατί να μην αναγνωρίζεται και το ελάσσον (δικαίωμα συμμετοχής) για τα νομικά πρόσωπα.

Στο χώρο του δημοσίου δικαίου, όπου προβάλλει έντονα το στοιχείο της κυριαρχικής εξουσίας του κράτους, η ανάγκη προστασίας από τις μονομερείς κρατικές επεμβάσεις προβάλλει εντονότερη, τόσο για τα φυσικά όσο και για τα νομικά πρόσωπα. Συνεπώς η αναγνώριση των τελευταίων ως φορέων θεμελιωδών δικαιωμάτων (άρα και του δικαιώματος του συνέρχεσθαι) κρίνεται επιβεβλημένη.

Είναι ορθότερο να γίνει δεκτό ότι φορείς του δικαιώματος του συνέρχεσθαι μπορούν να θεωρηθούν και τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου. Η αναγνώριση γι' αυτά ενός θεμελιώδους δικαιώματος επιβάλλεται όταν υπόκεινται στην άσκηση δημόσιας εξουσίας. Στην περίπτωση αυτή η ύπαρξη ενός ελεύθερου πεδίου,

απαλλαγμένου από κρατικές επεμβάσεις κρίνεται απαραίτητη.

Εξίσου δεν μπορούν να αναγνωριστούν ως φορείς του δικαιώματος του συνέρχεσθαι, ορισμένα ειδικά νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου όπως π.χ. τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τα ιδρύματα κοινωνικών ασφαλίσεων.

Όσο αφορά στις διάφορες ενώσεις προσώπων, χωρίς νομική προσωπικότητα, η κρατούσα άποψη δεν τις αναγνωρίζει ως φορείς θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η μεμονωμένη δράση ενός ατόμου ποτέ δεν αρκεί για την πραγματοποίηση μιας συνάθροισης. Ωστόσο φορέας ενός δικαιώματος τόσο στο χώρο του δημοσίου δικαίου όσο και στο χώρο του ιδιωτικού, θεωρείται το πρόσωπο εκείνο (νομικό ή φυσικό) που ο νομοθέτης του αναγνωρίζει κάποια δικαιώματα. Όταν ο τελευταίος θέλει να καταστήσει κάποια ομάδα, χωρίς νομική προσωπικότητα, υποκείμενο δικαιωμάτων, νομοθετεί σαφώς και ρητά.

Αποδέκτης της ισχύος του δικαιώματος είναι κυρίως η κρατική εξουσία, η οποία έχει και πρακτική δυνατότητα να εμποδίσει την άσκησή του, χρησιμοποιώντας τους κατασταλτικούς μηχανισμούς της. Ζήτημα προστασίας του έναντι ιδιωτών, μπορεί ν' ανακύψει σε οριακές μάλλον περιπτώσεις. Έτσι, οι τρίτοι υποχρεούνται να ανεχθούν την παροδική κυκλοφοριακή συμφόρηση που προκαλεί π.χ. πολυπληθής συνάθροιση στο κέντρο της πόλης, ενώ είναι πρόδηλα ανέρειστη η άποψη ότι είναι «συνταγματική η απαγόρευση πορειών κατά την ώρα της κυκλοφοριακής αιχμής στις κεντρικές οδικές αρτηρίες των πόλεων. Στην πραγματικότητα η ενόχληση, σε ορισμένο μέτρο, του γενικού πληθυσμού εντάσσεται στην ίδια την ratio της συνάθροισης, προκειμένου να γίνει αισθητή η ύπαρξη ενός κοινωνικού, πολιτικού κλπ. Θέματος που απασχολεί τους συναθροισμένους. Αντίθετα, ολοήμερος ή και πολυήμερος αποκλεισμός οδικού κόμβου

όχι μόνο θίγει υπέρμετρα την οικονομική ελευθερία και την ελευθερία της κίνησης των τρίτων, αλλά δεν μπορεί καν κατά κυριολεξία να χαρακτηριστεί ως «συνάθροιση», αφού αυτή έχει εξ' ορισμού προσωρινό χαρακτήρα. Επομένως, όσοι συμμετείχαν δεν μπορούν να αντιτάξουν το άρθρο 11 παρ. 1 του Συντ. στις τυχόν αποζημιώσεις των θυγέντων.

Η θεωρία για άμεση τριτενέργεια του δικαιώματος του συνέρχεσθαι στο χώρο του ιδιωτικού δικαίου και ειδικότερα στο πεδίο των εργασιακών εννόμων σχέσεων εμφανίζεται προβληματική, στο βαθμό που θα περιόριζε υπερβολικά την ελευθερία των συμβάσεων, αφού μια άμεση εφαρμογή του άρθρου 11 του Συντάγματος στην περιοχή του εργατικού δικαίου, θα συνιστούσε όχι μόνο εμπόδιο στη συνάντηση αντίρροπων δικαιοπρακτικών βουλήσεων εργοδότη – εργαζομένου, αλλά και μόνιμη πηγή εντάσεων κατά τη διάρκεια της λειτουργίας της εργασιακής σχέσης. Αυτή η ίδια η άμεση ισχύς του δικαιώματος του συνέρχεσθαι υπέρ των εργαζομένων, μέσα στα πλαίσια των σχέσεων εργασίας, αντίκειται στη βούληση του συντακτικού νομοθέτη, που αναγνωρίζοντας το δικαίωμα συμμετοχής στην οικονομική ζωή της χώρας, αποβλέπει στην ακώλυτη άσκησή του. Αυτή η τελευταία είναι αδύνατη, όταν ο εργοδότης, κατά την άσκηση της επιχειρηματικής του δραστηριότητας, οφείλει να δεσμεύεται από την άμεση ισχύ συνταγματικών δικαιωμάτων, όπως αυτό του συνέρχεσθαι.

Όμως το δικαίωμα του συνέρχεσθαι πρέπει να γίνει δεκτό ότι αναπτύσσει έμμεση τριτενέργεια. Ενεργεί έμμεσα έναντι του τρίτου εργοδότη, με την έννοια ότι συνιστά αξιολογικό κριτήριο που εξειδικεύει τις αόριστες νομικές έννοιες και τις γενικές ρήτρες των κανόνων ιδιωτικού δικαίου. Αυτή η έμμεση ενέργειά του καλύπτει και περιπτώσεις που αναφέρονται στο χρόνο της απασχόλησης και συχνά κινούνται έξω από τα πλαίσια

της συνδικαλιστικής δράσης των εργαζομένων. Έτσι, στην περίπτωση που μεμονωμένος εργαζόμενος, ανεξάρτητα από τη συμμετοχή του σε ορισμένη επαγγελματική οργάνωση, εγκαταλείπει εξαιρετικά την εργασία του για να πάρει μέρος στην πραγματοποίηση ορισμένης συνάθροισης, οποιουδήποτε περιεχομένου, δεν δημιουργείται από αυτή τη συμπεριφορά του, δικαίωμα του εργοδότη να καταγγείλει την ατομική σύμβαση εργασίας που τον συνδέει με τον μισθωτό. Κάτι τέτοιο θα συνιστούσε κατάχρηση δικαιώματος, κατά το 281 ΑΚ, αφού η άσκηση του δικαιώματος της καταγγελίας, θα υπερβαίνει προφανώς όρια που επιβάλλει η καλή πίστη. Η θεωρία σε αντίθεση με την νομολογία, μολονότι, έχει υιοθετήσει καθολικά τη θεωρία σχετικά με την τριτενέργεια των περισσότερων θεμελιωδών δικαιωμάτων διασπάται ως προς της αποδοχής της άποψης περί άμεσης ή έμμεσης τριτενέργειας. Επομένως, ως προς το δικαίωμα του συνέρχεσθαι κρατούσα μάλλον άποψη είναι αυτή περί έμμεσης τριτενέργειας.

Περιορισμοί του δικαιώματος του συνέρχεσθαι

Το άρθρο 11 δεν υποβάλλει την διακήρυξη του δικαιώματος καθ' αυτό (παρ. 1), αλλά μόνο την ειδικότερη ρύθμιση των περιορισμών του (παρ. 2) σε επιφύλαξη του νόμου. Αλλά και εδώ η ελευθερία των συναθροίσεων και διαδηλώσεων δεν σημαίνει ελευθερία προς αδικοπραξία.

Αυτό δεν ισχύει μόνο για τα εγκλήματα κατά της ζωής ή της περιουσίας. Ισχύει επίσης για τις παραβάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας. Το αίτημα για την υποταγή της οδικής κυκλοφορίας στην ελευθερία των συναθροίσεων δεν είναι καινούργιο.

Και η συνάθροιση υπάγεται επομένως στους γενικούς νόμους, στους νόμους

δηλαδή που προστατεύουν ένα έννομο αγαθό, χωρίς να στρέφονται κατά ενός προσώπου ή ομάδας προσώπων ή κατά ορισμένης συναθροίσεως ή του αντικειμένου της, ούτε να καθιστούν αδύνατη ή να δυσχεραίνουν ή να αποδυναμώνουν δυσανάλογα την άσκηση του δικαιώματος συναθροίσεως. Αν επομένως σε περίοδο επιδημίας απαγορευθεί προσωρινά η συγκέντρωση πολλών ανθρώπων σε κλειστό χώρο, δεν μπορεί παρ' όλα αυτά να γίνει συνάθροιση με επίκληση του γεγονότος ότι το άρθ.11 παρ.1 δεν έχει επιφύλαξη νόμου ούτε υποβάλλει η παρ.2 τις συναθροίσεις σε κλειστό χώρο σε οποιουσδήποτε περιορισμούς. Το ίδιο ισχύει για την διεξαγωγή συναθροίσεως σε ακίνητο που κηρύχθηκε ετοιμόρροπο.

Στις περιπτώσεις αυτές πρόκειται για γενικούς περιορισμούς που στην πραγματικότητα είναι προσδιορισμοί του ατομικού δικαιώματος. Αυτό ισχύει για τον εννοιολογικό προσδιορισμό της "συναθροίσεως", αλλά και της "ήσυχης" και "άοπλης" συναθροίσεως, που είναι η μόνη που προστατεύεται από το Σύνταγμα.

Οι γενικοί περιορισμοί της ελευθερίας της συναθροίσεως, όπως και των άλλων ατομικών δικαιωμάτων και ιδιωτικών δραστηριοτήτων ποτέ δεν δικαιολογούν την επιβολή οποιονδήποτε προληπτικών υποχρεώσεων στους οργανωτές μιας συνάθροισης, όπως την αναγγελία της ή καν την προηγούμενη άδεια. Αν η αστυνομική αρχή πληροφορηθεί την προετοιμασία της κατά παράβαση των γενικών νόμων διεξαγωγής μιας συναθροίσεως δεν δικαιούται να την απαγορεύσει, αλλά μπορεί να επιστήσει την προσοχή των διοργανωτών και του κοινού στις σχετικές απαγορεύσεις και τους περιορισμούς των γενικών νόμων και την ενδεχόμενη ανάγκη επεμβάσεως της αστυνομίας, αν οι κανόνες αυτοί παραβιάζονται.

Η παρ.2 του αρ.11 του Συντάγματος αναφέρεται στα δικαιώματα της αστυνομίας

σχετικά με τις συναθροίσεις, από τις διατάξεις δε της παραγράφου αυτής προκύπτει ότι τα δικαιώματα είναι διάφορα ανάλογα με τον χαρακτήρα της συνάθροισης ως ιδιωτικής, ή δημόσιας στο ύπαιθρο.

Σχετικά με τις ιδιωτικές συναθροίσεις, το Σύνταγμα, αποκλείει τα προληπτικά μέτρα και απαγορεύει την παρουσία της αστυνομίας σε αυτές, αφού την επιτρέπει μόνο στις δημόσιες συναθροίσεις στο ύπαιθρο, ενώ και το αρ.1 παρ.4 του Ν.Δ. 794/71 ορίζει ότι η οργάνωση και η πραγματοποίηση των ιδιωτικών συναθροίσεων δεν υπόκειται σε κανέναν περιορισμό. Εκτός, όμως από το άρθ.11, η προστασία των ιδιωτικών συναθροίσεων θεμελιώνεται και στο άρθρο 9 που κατοχυρώνει το απαραβίαστο του ασύλου της κατοικίας. Κατά συνέπεια, παρέμβαση της αστυνομίας σε ιδιωτική συνάθροιση είναι δυνατή, μόνο αν τηρηθούν οι όροι του Συντάγματος και των νόμων σχετικά με την παραβίαση του ασύλου κατοικίας.

Το εδ.β' της παρ.2 του 11 Συντ., περιέχει ως προς τις υπαίθριες συναθροίσεις διπλή επιφύλαξη, δηλαδή ειδική επιφύλαξη του νόμου για την *in concerto* απαγόρευση. Δυνατότητα πάντως άμεσης εφαρμογής της συνταγματικής αυτής διάταξης από την αστυνομική αρχή, εάν δεν υπήρχε σχετικός νόμος, δεν υφίσταται. Η παρέμβαση του νομοθέτη, ή έστω της κατ' εξουσιοδότηση θεσμοθετούσας διοίκησης, περιβάλλεται από δημοκρατικές ή και δικαιοπρατικές εγγυήσεις, ενώ τούτο δεν ισχύει για την απόφαση της αστυνομικής αρχής. Εξάλλου ο νόμος αυτός, είναι απλά εκτελεστικός με άλλες λέξεις δηλ. το Σύνταγμα αφήνει την καταρχήν επιβολή ή μη του περιορισμού στον κοινό νομοθέτη. Άρα δεν θα ήταν συνεπές να δεχτούμε ότι η αστυνομική αρχή μπορεί μέσω της άμεσης εφαρμογής του αρ. 11 παρ. 2 εδ. Β' Συντ., να υπερκεράσει την ανύπαρκτη νομοθετική βούληση.

Από τη συνταγματική πρόβλεψη της δυνατότητας απαγόρευσης συνάγεται ότι δεν είναι θεμιτή ή τυχόν υπαγωγή από τον κοινό νομοθέτη των υπαίθριων συναθροίσεων σε καθεστώς εντονότερου προληπτικού περιορισμού δηλ. την απαίτηση προηγούμενης άδειας.

Η απόφαση της αστυνομικής αρχής για απαγόρευση υπαίθριας συνάθροισης οφείλει, κατά ρητή επιταγή του αρ. 11 παρ. 2 εδ. Β' Συντ., να είναι αιτιολογημένη, με βάση τους κινδύνους για τη δημόσια ασφάλεια ή την κοινωνικοοικονομική ζωή. Δεν αποτελεί νόμιμη αιτιολογία απλή επανάληψη του κειμένου της συνταγματικής διάταξης στην απαγορευτική απόφαση, αν η διακινδύνευση δεν στοιχειοθετείται με αναφορά σε συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά. Το αρ. 6 παρ. 1 του ν.δ. 194/71 προσθέτει και την απαίτηση να πρόκειται για κίνδυνο «μη δυνάμενο να αποτραπεί δι' ηπιότερων αστυνομικών μέτρων». Έχει κριθεί ότι η διάταξη αυτή εξακολουθεί να ισχύει, σύμφωνα με το αρ. 12 παρ. 1 του Συντ. διότι ο συντακτικός νομοθέτης «αποβλέπει εις την προστασίαν του δικαιώματος του συνέρχεσθαι και συνεπώς πόσα διάταξις προστατεύουσα τούτο κατ' αυθαιρέτων ενεργειών δεν αντίκειται εις το Σύνταγμα».

Επομένως απαγορευτική απόφαση που δεν αιτιολογείται, τόσο ως προς τον συγκεκριμένο κίνδυνο όσο και ως προς την αδυναμία αποτροπής του με άλλον τρόπο, είναι παράνομη. Η απόφαση αυτή είναι αιτιολογητέα από το Σύνταγμα και άρα η αιτιολογία δεν οφείλει καταρχήν να βρίσκεται στο ίδιο το σώμα της. Το Σύνταγμα πάντως δεν θέτει κανέναν χρονικό περιορισμό στην αστυνομική αρχή κι έτσι η απόφαση απαγόρευσης μπορεί να εκδοθεί είτε πριν από τη συνάθροιση είτε κατά τη διάρκειά της, οπότε και ταυτίζεται πλέον με πράξη διάλυσης.

Η απαγόρευση διακρίνεται σε γενική και τοπική. Η γενική απαγόρευση δεν παύει

κι αυτή να αφορά συγκεκριμένη συνάθροιση, η οποία έχει εξαγγελθεί για ορισμένο τρόπο και χρόνο με το ένα ή άλλο περιεχόμενο (αντικείμενο). Δεν μπορεί, λοιπόν, να επεκταθεί σε απαγόρευση και κάθε άλλης ομοειδούς συνάθροισης, για αόριστο μάλιστα χρονικό διάστημα, σε ολόκληρη γεωγραφική περιφέρεια (π.χ. νομός), διότι τούτο θα ισοδυναμούσε με αναστολή της ισχύος του αρ. 11 Συντ., κάτι που μόνο κατ' εφαρμογή του άρθρου 48 Συντ. μπορεί να συμβεί. Για να είναι νόμιμη η γενική απαγόρευση πρέπει επιπλέον να αιτιολογείται με βάση σοβαρό κίνδυνο της δημόσιας ασφάλειας. «Δημόσια ασφάλεια», κατά την έννοια του αρ. 11 παρ. 2 του Συντ., είναι η προστασία κεντρικής σημασίας ανόμως αγαθών, όπως η ζωή, η υγεία, η ελευθερία και η ιδιοκτησία του ατόμου, καθώς και η ακεραιότητα της έννομης τάξης και των κρατικών θεσμών.

Η τοπική απαγόρευση εξάλλου σε περιορισμένη περιοχή, λόγω απειλής σοβαρής διατάραξης της κοινωνικοοικονομικής ζωής, δεν πρέπει να οδηγεί σε αδυναμία πραγματοποίησης της συνάθροισης λόγω .χ. του ανέφικτου της μετακίνησης μεγάλου αριθμού ατόμων σε τέτοια απόσταση ή της απώλειας του συνδέσμου προς το αντικείμενο της συνάθροισης. Η απαγορευμένη περιοχή δεν θα πρέπει, κατά κανόνα, να καταλαμβάνει έκταση μεγαλύτερη από ένα μέρος μόνο της πόλης όπου α λάβει χώρα η συνάθροιση. Ανεξάρτητα απ' αυτά η τοπική μόνο απαγόρευση είναι ανεφάρμοστη εφόσον δεν εκδίδεται ο εκτελεστικός του άρθρου 11 παρ. 2 νόμος, αφού το ν.δ. 794/71 δεν την προβλέπει.

Ζήτημα «σοβαρής διατάραξης» ανακύπτει μόνο αν εξαγγέλλεται π.χ. «κατάληψη» κεντρικού οδικού κόμβου προορισμένη να διαρκέσει για μια ή περισσότερες ημέρες ή αν συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις (π.χ. Διεθνής Έκθεση Θες/νίκης, με συνάθροιση στον τόπο και την ώρα των εγκαινίων της).

Η τυχόν παρανομία της απόφασης απαγόρευσης ελέγχεται παρεπιμπτόντως από τα ποινικά δικαστήρια και αίρει τον άδικο χαρακτήρα των πράξεών της στάσης και της θρασύτητας κατά της αρχής (αρ. 170-71 Π.Κ.) ενώ βέβαια είναι δυνατός και ο ευθύς ακυρωτικός έλεγχος από το Συμβούλιο της Επικρατείας (αρ. 95 παρ. 1 περ. α' του Συντ.).

Παράλληλα είναι δυνατό να ζητηθεί και προσωρινή δικαστική προστασία από την επιτροπή Αναστολών του Συμβουλίου της Επικρατείας. Κατά κανόνα άλλωστε, θα πρέπει να θεωρείται ως αυταπόδεικτη η ανεπανόρθωτη βλάβη του αιτούντος π.χ. του προέδρου της συνάθροισης από την απαγόρευσή της και να εξετάζεται κυρίως η τυχόν συνδρομή της αρνητικής προϋπόθεσης για τη (μη) χορήγηση αναστολής, δηλ. η ύπαρξη λόγων δημοσίου συμφέροντος. Τέτοιο είναι εδώ μόνο το αναφερόμενο στο εδ. β. τα παρ. 2 του αρ. 11 Συντ., και μάλιστα αυτό οφείλει να ελέγχει εντατικά και να γίνει δεκτό ότι υπάρχει μόνο αν ο σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια ή η απειλή σοβαρής διατάραξης της κοινωνικοοικονομικής ζωής είναι προφανή.

Το άρθρο 3 παρ. 4 και 5 του ν.δ. 794/1971 υποχρεώνει τον οργανωτή (πρόεδρο) δημόσιας συνάθροισης να τη γνωστοποιήσει εγγράφως στην κατά τόπο αρμόδια αστυνομική αρχή 48 ώρες πριν από την πραγματοποίησή της, ενώ το άρθρο 9 παρ. 1 απειλεί με ποινικές κυρώσεις τους παραβάτες. Η υποχρέωση γνωστοποίησης είναι μια θεμιτή καταρχήν προληπτική σε ότι αφορά τις υπαίθριες συναθροίσεις προκειμένου να μπορέσει η αστυνομική αρχή να εκτιμήσει τη συνδρομή ή μη των όρων απαγόρευσης κατά το εδ. β' της παρ. 2 του άρθρου 11 του Συντ. Αντίθετα είναι αντισυνταγματική σε ότι αφορά τις συγκεντρώσεις σε κλειστό χώρο, αφού αυτές, σε καμία προληπτική διατύπωση δεν μπορούν να υποβληθούν. Και στις υπαίθριες συγκεντρώσεις όμως, η τυχόν παράλειψη της γνωστοποίησής τους δεν συνεπάγεται δυνατότητα απαγόρευσής

τους, χωρίς να συντρέχουν οι περιπτώσεις που περιοριστικά απαριθμεί η παραπάνω συνταγματική διάταξη.

Εξάλλου το ν.δ. 794/1971 αφορά μόνο τις διοργανωμένες εκ των προτέρων δημόσιες συναθροίσεις, και όχι τις αυθόρμητες, οι οποίες προκύπτουν ως άμεση απάντηση σε κάποιο επίκαιρο γεγονός και λαμβάνουν χώρα μέσα σε διάστημα μικρότερο των 48 ωρών απ' αυτό. Οι αυθόρμητες συναθροίσεις απολαμβάνουν της ίδιας συνταγματικής προστασίας, εφόσον το αρ. 11 του Συντ. δεν διακρίνει σχετικά και συνεπώς η απαγόρευσή τους δεν είναι συνταγματικά επιτρεπτή, παρά μόνο αν ανακύπτουν οι προβλεπόμενοι στη παρ. 2 εδ. β' κίνδυνοι. Επομένως, είναι αντισυνταγματική η πρόβλεψη του άρθρου 1 παρ. 4 ν.δ. 794/71 περί απαγόρευσης και διάλυσης τους κατά την «ελευθέραν κρίσιν της αστυνομικής αρχής».

Η δυνατότητα απαγόρευσης των υπαίθριων συναθροίσεων θα στερούνταν ασφαλώς νοήματος, αν δεν συνοδεύονταν και από τη δυνατότητα διάλυσής τους από την αστυνομία, την οποία συνεπώς εμπεριέχει λογικά. Από τους λόγους διάλυσης όμως που προβλέπει το αρ.7 παρ. 1 ν.δ. 794/1971, μόνο οι περιπτώσεις γ' και ε' είναι σύμφωνες προς το άρθρο 11 Συντ. και συνεπώς παραμένουν ισχυρές σύμφωνα με το άρθρο 112 παρ. 1 Συντ. Μπορούν δηλ. να διαλυθούν όσες υπαίθριες συναθροίσεις έχουν ήδη απαγορευθεί σύμφωνα με τους όρους της παρ. 2, εδ. β' του αρ. 11 του Συντ., ή εκτρέπονται σε βίαιες και συνεπώς εκφεύγουν πλέον του [πεδίου προστασίας της παρ. 1 του ίδιου άρθρου. Οι υλικές ενέργειες για τη διάλυση της συνάθροισης πρέπει να γίνονται με σεβασμό προς το δικαίωμα στη ζωή (άρ. 5 παρ. 2 Συντ) και της απορρέουσες από την αρχή της αναλογικότητας απαιτήσεις. Το β.δ. 169/1972 προβλέπει ειδικότερα ότι ο εκπρόσωπος της αστυνομικής αρχής οφείλει να καλέσει 3 φορές με παρουσία

εκπρόσωπων της διοικητικής και δικαστικής αρχής, τους συγκεντρωμένους να διαλυθούν και μόνο αν δεν υπακούσουν διατάσει τη βίαιη διάλυσή τους, με τη χρήση μέσων όπως δακρυγόνα, βίαιη απόθεση κλπ. Μόνο αν τα μέσα αυτά αποδειχθούν αναποτελεσματικά μπορεί να γίνει χρήση των όπλων, με εκφοβιστική πρώτα βολή στον αέρα και, αν ούτε από είναι αρκετό, απεριόριστα (παρ. 1 του αρ. μόνου του β.δ. 269/1972). Η τελευταία αυτή πρόβλεψη είναι βέβαια αντισυνταγματική αν δεν συντρέχει περίπτωση άμυνας ή κατάσταση ανάγκης δηλαδή κίνδυνου για τη ζωή των αστυνομικών υπαλλήλων ή τρίτων.

Οι προστατευτικές της ελευθερίας της συνάθροισης διατάξεις του αρ. 11 του Συντ., συγκαταλέγονται σε εκείνες που υπόκεινται σε αναστολή όταν εφαρμόζεται ο νόμος για την κατάσταση πολιορκίας, σύμφωνα με το αρ. 48 του Συντάγματος.

Σχέση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι με ποινικό κώδικα.

Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι, όπως είναι άλλωστε η παραδοσιακή ονομασία του δικαιώματος της συναθροίσεως αντιμετωπίστηκε πάντοτε με δυσπιστία από τους κατέχοντες την εξουσία. Και η ποινική νομοθεσία το θεωρεί ως ομαδικό έγκλημα, ιδιαίτερα επικίνδυνο και το αντιμετωπίζει με ιδιαίτερη σκληρότητα, στα άρθρα 170 και 171 του Ποινικού Κώδικα. Ο νομοθέτης στο άρθρο 170 τη στάση κατά τη διάρκεια δημόσιας συνάθροισης ενώ στο άρθρο 171 την θρασύτητα κατά της αρχής. Από τις διατάξεις του αρ. 171 Π.Κ. προκύπτει ότι αναγκαίο αντικειμενικό στοιχείο για τη θεμελίωση του εγκλήματος του εγκλήματος της θρασύτητας κατά της αρχής είναι για μεν την πρώτη περίπτωση (παρ. 1) η ηθελημένη συμμετοχή κάποιου σε δημόσια συνάθροιση, δηλαδή σε συγκέντρωση περισσότερων ατόμων η οποία απαγορεύτηκε νόμιμα από την

αρμόδια αρχή, εν γνώσει της απαγόρευσης, καθιερωμένου έτσι του καθήκοντος υπακοής μόνο στις νόμιμες πράξεις των κρατικών οργάνων, για δε τη δεύτερη περίπτωση (παρ. 2), η μη απομάκρυνση από τη συνάθροιση μετά νόμιμη πρόσκληση από τον αρμόδιο πολιτικό ή στρατιωτικό υπάλληλο, δηλαδή επίμονη άρνηση προς υπακοή. Η απαγόρευση είναι νόμιμη όταν γίνεται από την αρμόδια καθ' ύλην και κατά το άρθρο 11 παρ. 2 του Συντ., η αστυνομία μόνο στις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις μπορεί να παρίσταται, οι οποίες μπορούν να απαγορευθούν με αιτιολογημένη απόφαση της αστυνομικής αρχής, γενικά, αν εξαιτίας τους επίκειται σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια, σε περιορισμένη δε περιοχή, αν απειλείται σοβαρή διατάραξη στις κοινωνικοοικονομικής ζωής, όπως ο νόμος ορίζει.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η νομική φύση του δικαιώματος σηματοδοτεί τη θέση και το ρόλο που του επιφύλαξε ο συντακτικός νομοθέτης. Η νομολογία και η επιστήμη διασπάστηκε με την υιοθέτηση άλλοτε της ατομικής και άλλοτε της πολιτικής, νομικής φύσης του δικαιώματος. Η υιοθέτηση μιας σύνθετης ατομικής και πολιτική νομικής φύσης κρίθηκε επιβεβλημένη, στο μέτρο που συνδυάζει τη μεγιστοποίηση της προστασίας του δικαιώματος μέσα από την ατομική – αμυντική του φύση και την προαγωγή του ενεργητικού – πολιτικού του ρόλου, που καθιερώνει αμεσότερες και συμμετοχικότερες δομές και διαδικασίες.

Η επιστημονική σύγχυση σχετικά με την εννοιολογική αποσαφήνιση διαφόρων κατηγοριών συναθροίσεων και ιδιαίτερα των υπαίθριων είναι ακόμα ένα σημείο αναλύοντας το δικαίωμα του συνέρχεσθαι. Επίσης πρέπει να επισημανθεί η προστασία των αυθόρμητων συναθροίσεων από το ελληνικό συνταγματικό δίκαιο. Κλείνοντας τις σύντομες αυτές παρατηρήσεις είναι αξιοσημείωτη η αυτοτελής ρύθμιση και λειτουργία του δικαιώματος σε συνταγματικό επίπεδο κατά το ελληνικό δίκαιο. Αυτό σημαίνει ότι η Συνταγματική διάταξη του άρθρου 11 μπορεί να λειτουργήσει χωρίς την έκδοση εκτελεστικού του Συντ. νόμου. Συνεπώς η προστασία του δικαιώματος μεγιστοποιείται στο μέτρο που παρέχεται σε Συνταγματικό επίπεδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανδρεάδης Στρ., Στοιχεία Συνταγματικού δικαίου, 1953

Βεγλέρης Φ.Θ., Περιορισμοί δικαιωμάτων του ανθρώπου, 1982

Βενιζέλος Ευ., Μαθήματα συνταγματικού δικαίου Ι., 1991

Βλάχος Γ.Κ., Το Σύνταγμα της Ελλάδος, θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες, το Σύνταγμα της 11ης Ιουνίου 1975 και οι νεότερες διεθνείς εξελίξεις, 1979

Γεωργόπουλος Κ.Λ., Επιτομή Συνταγματικού Δικαίου, Ελληνικό συνταγματικό δίκαιο, 1973 του ιδίου, Συνταγματικό δίκαιο, 1990

Δαγτόγλου Π.Δ., Γενικό Διοικητικό δίκαιο, 1984 του ιδίου, Ατομικά δικαιώματα, τεύχος Β', 1991

Δαρζέντας Ε. Ιακ., Νομικά κείμενα, Δημοσίου δικαίου και φιλοσοφίας του δικαίου, 1977-1992, εκδόσεις Α. Σακκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1992

Δημητρόπουλος Α.Γ., Τα αμυντικά δικαιώματα του ανθρώπου και η μεταβολή της εννόμου τάξεως, 1981

Κυριακού, Ερμηνεία συνταγματικού δικαίου, 1904

Κυριακόπουλος Ηλ., Ελληνικό συνταγματικό δίκαιο, 4η έκδοση, 1961

Μάνεσσης Α., Ατομικές ελευθερίες Α.', Πανεπιστημιακές παραδόσεις
συνταγματικού δικαίου, 1979

Μαυριάς Κ.Γ., Σκέψεις πάνω στα δικαιώματα του ανθρώπου κατά το Σύνταγμα
του 1975, 1981

Μπακόπουλος Ι.Α., Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι, 1995

Παντελής Α., Ζητήματα συνταγματικών επιφυλάξεων, 1984

Παραράς Π., Σύνταγμα 1975-Corpus I, άρθρα 1-50, Νομολογία Σ.τ.Ε. -
Παρατηρήσεις κατ'άρθρο νομολογία, 1982 Ράικος Αθ., Παραδόσεις
συνταγματικού δικαίου κατά το Σύνταγμα του '75, τόμος Β', τα
θεμελιώδη δικαιώματα, Τεύχος Α' 1984

Σαρίπτολος Ν.Ν., Σύστημα Συνταγματικού δικαίου της Ελλάδος εν συγκρίσει προς
τα των ξένων κρατών, τόμος Γ', 1923

Σβώλος Α.Ι., Μαθήματα συνταγματικού δικαίου, 1931

Σβώλος Α.Ι., Βλάχος Γ.Κ., Το Σύνταγμα της Ελλάδος, 1955

Σγουρίτσας Χρ., Συνταγματικό δίκαιο, τόμος Β', τεύχος Β', 1966

Στράγγα Τζ. Η, Η τριτενέργεια των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων του

Συντάγματος 1975, εκδόσεις Σακκουλα, 1990

Τάχος Α., Δίκαιο της δημόσιας τάξης, 1990

Τορναρίτης, Πολιτική δίκη Κυπριακής Δημοκρατίας, 1981

Τσίρης Π.Β., Η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος της συνάθροισης,
Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 11 του Συντάγματος,
1988

Φλογαϊτης θ., Εγχειρίδιον του συνταγματικού δικαίου, 1879

Φλογαϊτης Σπ., Διοικητικό δίκαιο, Ελληνικές πανεπιστημιακές εκδόσεις, 1989

